

Zvonka Zupanič Slavec, **Endemski sifilis – škrljevska bolezen na Slovenskem. Razvoj in širjenje bolezni po naših krajih v prvi polovici 19. stoletja. Endemic Syphilis – Skrljevo Disease among Slovenians. The Development and Spreading of the Disease in the first half of the 19th Century.** Ljubljana : Inštitut za zgodovino Medicinske fakultete, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2001. 141 strani.

Stiske slovenskega človeka so se v preteklosti pogosto skrivale za prošnjo pri vsakodnevnih in prazničnih molitvah: »Kuge, lakote in vojske, reši nas o Gospod!« Medtem, ko sta zadnji stiski dokaj jasni, pa je glede kuge marsikaj nejasnega. Mnogokrat je bila oznaka kuga bolj izraz nemoči in strahu pred boleznijo, zlasti epidemijami, kot pa dejansko poimenovanje bolezni. Za "kugo" se je namreč skrivalo marsikaj. Bolezen v normalni družbi ni sramota. Povsem drugače pa je takrat, ko je ta lahko posledica spolnosti. Zato ni nenavadno, da je, kljub dvomom o njeni pravi naravi, škrljevska bolezen ostala škrljevska. Sliši se veliko bolj domače in manj nevarno kot sifilis. Dejansko si je ob navideznem bogaboječem življenju naših prednikov, praksa je bila žal mnogokrat ravno nasprotna, težko predstavljati, da so cele naše pokrajine zbolele za spolno boleznijo ...

O škrljevski bolezni na Slovenskem je med splošnimi zgodovinarji doslej najizčrpnje pisal Josip Mal v Zgodovini slovenskega naroda. V zadnjih letih je problem pritegnil tudi Andreja Studna. Vsa pisanja zgodovinarjev o tej silni nadlogi naših ljudi v prvi polovici 19. stoletja pa ne pomagajo razjasniti temeljnega vprašanja, za kakšno bolezen pravzaprav gre. Prav zato je zdravnica dr. Zvonka Zupanič Slavec kot specialistka za zgodovino zdravstva dobesedno poklicana, da naredi določen red v našem vedenju, potem pa ostaja dovolj dela še tudi za poklicne splošne zgodovinarje.

Sodeč po obširni sodobni literaturi, ki jo navaja avtorica, je problem endemičnega sifilisa na svetu še vedno aktualen. Nekaj podobnega je bilo do nedavnega tudi v Jugoslaviji. Ko sem leta 1976 služil vojsko v vzhodni Srbiji, so nam strogo prepovedali druženje po vaseh z domačini zaradi endemičnega sifilisa.

Ker se je bakterija *Treponema pallidum*, ki povzroča tako sporadični kot endemičen ali udomačeni sifilis pojavila v Evropi koncem 15. stoletja, pripisujejo njen vnos na stari kontinent mornarjem, ki so odkrili Ameriko. Glede na dejstvo, da se je leta 1500 sifilis pojavil že v Zadru, bi človek mislil, da so možni tudi drugi posredovalci. Našim krajem v novem veku ni bil neznan, ni pa imel značaja epidemije, kot se je to zgodilo v prvi tretjini 19. stoletja.

Endemičen sifilis je v naših krajih dobil ime po Škrljevem v zaledju Bakra pri Reki. Od tu je zaradi gospodarskih stikov našega ozemlja s tem prostorom (solna trgovina in tihotapstvo), francoskih vojn, gospodarske krize, ki jih je spremljala in verjetno tudi zaradi zadnje velike lakote v letih 1816/17 razširil zlasti na Notranjsko, v Belo krajino in na Dolenjsko. Janez Cvirn zatrjuje, da je v Zgodovinskem arhivu v Celju gradivo, ki dokazuje, da ga je bilo precej tudi na Kozjanskem, kar doslej v naši strokovni literaturi in tudi avtorici še ni znano. Bolezen se ni širila s spolnimi odnosi, ampak kar z vsakodnevnimi kontakti med ljudmi. Nehigiena in slabi življenjski pogoji mu dajejo še dodaten pospešek. Endemičen sifilis, ki je posledica prevelikega obsega sporadičnega, je začel ogrožati prebivalstvo v priobalnem jadranskem pasu, glede katerega je imela avstrijska oblast še velike politične in gospodarske načrte. Trst je bil najpomembnejše državno okno v svet, Reka pa takoj za njim. Zaradi teh, kot tudi zdravstvenih prizadevanj avstrijskih oblasti, je oblast pristopila k problemu skrajno resno. V Postojni je 1818. leta za nesrečnike ustanovila posebno specializirano bolnišnico in število bolezenskih primerov je po desetih letih toliko upadlo, da so bolnišnico zaprli. Kasneje so vozili bolnike še v Bakar, tudi iz naših krajev, čeprav je bilo določeno, da jih morajo sprejemati navadne bolnišnice. Bralec bi domneval, da je tamkajšnji grad, ki je bil spremenjen v bolnišnico, dejansko bil neke vrste hiralnica.

Zvonko Zupanič Slavec so pri raziskavi škrljevske bolezni zanimali prvenstveno zdravstveni problemi v najširšem smislu besede. Vzroke za njen izbruh je našla predvsem v takratnem načinu življenja, zlasti v okviru družine, odnosov med otroki in starši, kot tudi v gospodarskih in kulturnih razmerah. Veliko pozornost je posvetila organizaciji odkrivanja bolezni, organiziranju zdravljenja, načinu zdravljenja, zdravilom in seveda zdravnikom, ki so imeli v začetku nemalo težav. Predvsem si niso bili na jasnem, ali je škrljevska bolezen identična sifilisu, ali je to neka druga nadloga. Poleg temeljne lastnosti, da pojav bolezni ni povezan s spolnostjo, so jih motili nekateri spremljajoči pojavi, zaradi česar so dualisti menili, da gre za mešanico sifilisa z gobami, garjami, tuberkulozo, rakom ... Danes tako popularni cenenosti, ki jo ponuja obravnava razmaha neke v osnovi spolne bolezni, četudi v endemični

obliki, se naša v številnih pogledih izjemna zgodovinarica medicine na daleč izogiba. Problem je bil preresen in za vrsto otrok, tudi dojenčkov, ki o spolnosti še niso imeli pojma, pretragičen, da bi si lahko kaj takega privoščila. Bralce bo še posebno pritegnil njen dodatek k knjigi, kjer biografsko obravnava zdravnike Antona Jevnikarja, Johanna Petra Franka, Juliusa Zemea, Raimunda Melzerja in Karla Bernharda Kogla. Izjemno pomembno vlogo je v boju proti tej bolezni imel dr. Andrej Mozetič. Temu je že pred tem posvetila celo poglavje in tudi integralno v prevodu objavila eno njegovih poročil o razmerah v postojnski bolnici. Z avtorico se moramo strinjati, da naši oziroma takratni avstrijski zdravniki in avstrijska oblast nasploh le niso bili toliko odtujeni od ljudstva, kot smo to lahko v nedavni preteklosti mnogokrat brali. Nenazadnje nas ravno razlika v trajanju škrljevske bolezni pri nas, praktično je prenehala v drugi tretjini 19. stoletja, in v "bratskem" sosedstvu, kulturno in civilizacijsko ločuje od Balkana.

Zaradi dolgoletnega obstoja endemičnega sifilisa na Balkanu in njegove današnje aktualnosti v nerazvitem svetu, zlasti Afriki, ima znanstvena monografija tudi obsežna povzetka v hrvaškem in angleškem jeziku.

Če na koncu tvegamo oceno knjige, moramo uvodoma zapisati, da smo nanjo že dolgo čakali. Želeli bi, da bi se na podoben način lotila še koler, ki so kosile v 19. stoletju in še nekaterih drugih epidemij. Podobna monografija bi bila potrebna tudi o »španski« gripi v dvajsetih letih 20. stoletja, da o starejših obdobjih niti ne govorimo. Zgodovinarjem je avtorica »nalila čistega vina« o bolezni, katere problematiko smo le površinsko dojemali. Izjemno pomembne so tudi njene strokovne ocene takratnega zdravstva in zdravnikov. Tega zgodovinarji s svojim splošnim znanjem nismo sposobni. Knjiga je pisana na podlagi virov in avtorici zgodovinarji tudi v tem pogledu nimamo kaj očitati. Nekatere težave bi ji lahko pomagalo razrešiti sodelovanje s praktičnim zgodovinarjem, ki bi na primer preko franciscejskega katastra moral točno locirati postojnsko bolnišnico. Mogoče bi bile namesto Valvasorjevih ilustracij primernejše sodobnejše, ki so približno prav iz časa, ki ga obravnava avtorica. Edina »resna« pripomba izjemno lepo opremljeni knjigi pa bi se lahko nanašala na medicinsko strokovno terminologijo. Čeprav je med zgodovinarji nekaj »aliranih« medicincev, od nas vseeno ni pričakovati, da bi vedeli, kaj so maculae, noduli, vesiculae ... Zgodovina medicine mora v takih primerih, če želi biti tudi del splošne zgodovine, prepričani smo, da je to eden izmed ciljev dela dr. Zvonke Zupanič Slavec, stopiti z visokega strokovnega piedestala in se približati tistim, ki jih je strah že belih zdravniških oblačil, da o njihovem strokovnem delu in zlasti njihovih delovnih prostorih niti ne govorimo.

Stane Granda

Milko Mikola, **Zaplembe premoženja v Sloveniji 1943–1952**. Celje : Zgodovinski arhiv Celje, 1999. 304 strani. (Študije ; 3).

Precejšen del slovenske javnosti je s slovenskim zgodovinopisjem dokaj nezadovoljen. Poleg »vetologov« so najbolj glasni tisti, ki bi radi slišali še drugo, običajno zamolčano plat NOB in povojnega časa. Resnici na ljubo je treba povedati, da je, ne samo po zaslugi zgodovinarjev, že veliko napisanega in da marsikaj ljudje ne poznajo. S tem ne želimo zavreči kritik, ki so, če so utemeljene, koristne, ugotoviti pa je treba, da zgodovinopisje nima ne sposobnosti ne namena, da bi vse zadovoljilo.

Problematika, ki se je v svoji monografiji loteva celjski arhivist dr. Milko Mikola ni nova, saj obstaja o tem vprašanju že sorodna monografija Jožeta Prinčiča, Nacionalizacija na ozemlju LR Slovenije 1945 – 1963 (Dolenjska založba, Novo mesto 1994). Primerjava naslovov sama na sebi pove, da gre pri obeh monografijah za nekatere podobnosti, dejansko pa sta knjigi po svojem bistvu in zlasti pristopu različni.

Milko Mikola ni karierni zgodovinar, besedna zveza je verjetno malce nenavadna, ampak iskalec resnice. To je za ljudi, ki pristajajo na več resnic, težje razumljivo. Problema se ni lotil zgolj kot zgodovinskega, ampak je v njegovem raziskovanju ves čas čutil tudi človeško prizadetost. Ta je še posebno izrazita, ko ugotavlja razkorak med deklariranim in dejanskim. Zadevo bomo najboljše pojasnili, če citiramo enega izmed takih primerov. »Herbert, Walter, Marianne in Malvina Woschnagg so bili lastniki podjetja Woschnagg in sinovi d. d., ki je predstavljala največje podjetje za proizvodnjo usnja v